

ЕТИКА ТА ПРАВО: ЯК ЗАКОНОДАВСТВО ВПЛИВАЄ НА ДОТРИМАННЯ ЕТИЧНИХ НОРМ У НАУЦІ

Наука, як одна з найважливіших сфер людської діяльності, завжди була під пильним наглядом суспільства. З одного боку, вона прагне досягнення нових знань і технологій, з іншого — повинна дотримуватися етичних норм, які забезпечують безпеку, справедливість і повагу до людської гідності. У цьому контексті право виступає як інструмент регулювання наукової діяльності, що впливає на дотримання етичних стандартів. У статті буде розглянуто, як законодавство формує етичні норми в науці, а також які виклики та можливості це створює. Наукова робота виконана в рамках теми фундаментального дослідження «Правові механізми нової науково-дослідницької інфраструктури» (РК УкрІНТЕІ № 0121U113768).

Ключові слова: наука, наукова діяльність, етичні норми, правове регулювання.

Постановка проблеми. Сучасна наука стикається з численними етичними викликами, які виникають у процесі проведення досліджень, особливо коли мова йде про експерименти з участю людей, тварин або навколишнього середовища. Етичні норми, що регулюють наукову діяльність, покликані забезпечити справедливість, відповідальність та повагу до учасників досліджень. Однак, незважаючи на наявність етичних кодексів і принципів, реальність часто демонструє порушення цих норм, що ставить під загрозу довіру суспільства до науки та її результатів.

У цьому контексті важливим є питання: як законодавство може впливати на дотримання етичних стандартів у науковій діяльності? Законодавчі ініціативи можуть відігравати ключову роль у формуванні правового поля, яке регулює етику в науці, проте їх ефективність часто залежить від конкретних умов реалізації та контролю за дотриманням.

Проблема полягає в тому, що існує розрив між етичними нормами, закладеними в міжнародних і національних документах, та їх фактичним виконанням у наукових установах. Багато дослідників можуть стикатися з конфліктами інтересів або тиском з боку фінансових спонсорів, що може призвести до компрометації етичних стандартів. Крім того, недостатня правова база та відсутність ефективних механізмів контролю за дотриманням етики можуть сприяти виникненню зловживань.

Таким чином, актуальність цієї проблеми обумовлена необхідністю дослідити, яким чином законодавство може бути адаптоване та вдосконалене для

забезпечення більшого дотримання етичних норм у науковій діяльності. Це дослідження має на меті не лише виявити існуючі недоліки в правовому регулюванні, а й запропонувати можливі шляхи їх вирішення для зміцнення етики в науці та підвищення довіри суспільства до наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато досліджень підкреслюють важливість етичних стандартів у науці. Зокрема, стаття «Ethics in Scientific Research: A Review» (2022) наголошує на необхідності міжнародних етичних кодексів, які б регулювали практики вчених [1]. Автори зазначають, що відсутність єдиних стандартів може призводити до зловживань, таких як плагіат або фальсифікація даних.

Дослідження «The Role of Legislation in Promoting Ethical Research Practices» (2025) аналізує, як національні закони можуть впливати на дотримання етичних норм [2]. Автори вказують на приклади країн, де впровадження суворих законодавчих норм призвело до зниження випадків етичних порушень. Наприклад, введення обов'язкових етичних комітетів у США продемонструвало позитивний вплив на контроль за дотриманням етики.

Однак існують також серйозні прогалини в правовому регулюванні. У публікації «The European Code of Conduct for Research Integrity» (2023) зазначається, що багато країн не мають чітких механізмів для притягнення до відповідальності за етичні порушення [3]. Це може призводити до безкарності для порушників, що негативно впливає на довіру до науки.

Дослідження «Public Trust in Science» (2023) вказує на те, що дотримання етичних норм має безпосередній вплив на довіру суспільства до науки [4]. Автори стверджують, що прозорість у наукових дослідженнях та ефективне правове регулювання можуть значно підвищити рівень довіри населення до наукових установ.

Мета статті. Метою даної наукової публікації є аналіз взаємозв'язку між етичними нормами та законодавчими ініціативами в контексті наукової діяльності. Публікація спрямована на:

1. Вивчення існуючих етичних стандартів, що регулюють наукові дослідження, з акцентом на міжнародні та національні документи.

2. Аналіз впливу законодавства на дотримання цих стандартів у практиці наукових установ, включаючи вивчення випадків порушень етики.

3. Виявлення прогалин у правовому регулюванні, які можуть призводити до зловживань та компрометації етичних норм.

4. Розробку рекомендацій щодо вдосконалення законодавчої бази для забезпечення більш ефективного контролю за дотриманням етики в науці.

5. Сприяння підвищенню довіри суспільства до наукових досліджень через покращення етичних стандартів та їх правового забезпечення.

Таким чином, публікація має на меті не лише теоретичний аналіз, а й практичні рекомендації для законодавців, дослідників та етичних комітетів, що сприятиме формуванню більш відповідальної та етичної наукової практики.

Виклад основного матеріалу. Етика в науці охоплює принципи і норми поведінки, які регулюють діяльність дослідників. Вона включає в себе питання, пов'язані з чесністю, об'єктивністю, відповідальністю та повагою до учасників досліджень. Основні етичні принципи в наукових дослідженнях включають:

- **Повага до людей:** забезпечення автономії учасників дослідження та їхнього права на інформовану згоду.

- **Благодійність:** максимізація вигоди та мінімізація шкоди для учасників.

- **Справедливість:** рівний доступ до переваг дослідження та розподіл ризиків.

Право в науці охоплює нормативно-правові акти, які регулюють наукову діяльність. Це можуть бути закони про захист інтелектуальної власності, законодавство про охорону здоров'я, а також міжнародні угоди. Право забезпечує правову основу для етичних норм, встановлюючи обов'язкові правила для дослідників.

1. Взаємозв'язок між етикою та правом у науці

1.1 Правове регулювання етичних стандартів

Законодавство може визначати етичні стандарти через створення нормативних актів, які регулюють

проведення наукових досліджень. Наприклад, закони про медичні дослідження часто містять положення про інформовану згоду пацієнтів, що є важливим аспектом етики. Такі закони забезпечують правову відповідальність за порушення етичних норм.

1.2 Вплив міжнародних стандартів

Міжнародні угоди та рекомендації, такі як Декларація Хельсінкі або Кодекс Нюрнберга, також впливають на національне законодавство. Вони створюють базові етичні норми, які країни повинні враховувати при розробці власних законів. Це сприяє уніфікації підходів до етики в міжнародному контексті.

2. Виклики дотримання етичних норм у науці

2.1 Конфлікти інтересів

Одним із основних викликів дотримання етичних норм є конфлікти інтересів. Дослідники можуть бути під тиском фінансування з боку приватних компаній або державних структур, що може вплинути на об'єктивність їхніх досліджень. Законодавство може допомогти вирішити ці проблеми через прозорість фінансування та вимоги щодо розкриття інформації.

2.2 Порушення прав учасників досліджень

У деяких випадках порушуються права учасників досліджень, особливо в клінічних випробуваннях. Законодавство може захищати права учасників через механізми контролю та моніторингу за проведенням досліджень, але недостатня правова база може призвести до зловживань.

3. Можливості покращення дотримання етичних норм

3.1 Освіта та підвищення обізнаності

Законодавство може підтримувати програми навчання для дослідників щодо етики та правових норм у науці. Це може включати курси з етики досліджень, семінари та тренінги, які допоможуть підвищити обізнаність про важливість дотримання етичних стандартів.

3.2 Створення незалежних комісій

Створення незалежних етичних комісій для оцінки наукових проектів може бути ефективним способом контролю за дотриманням етичних норм. Такі комісії можуть забезпечити об'єктивний розгляд проектів і запобігти можливим зловживанням.

3.3 Розробка чітких стандартів

Розробка чітких стандартів для проведення наукових досліджень може допомогти дослідникам зрозуміти їхні обов'язки і відповідальність. Це може включати створення кодексів поведінки для різних галузей науки, що дозволить уникнути неоднозначностей у трактуванні етичних норм.

В Україні питання етики та права в наукових дослідженнях набуває все більшої актуальності, особливо в контексті європейської інтеграції та глобалізації наукової діяльності. Останні дослідження в цій

галузі висвітлюють важливість законодавчих ініціатив, які сприяють дотриманню етичних норм у науці, а також виявляють проблеми, що потребують вирішення.

З огляду на швидкий розвиток науки і технологій, етичні питання стають дедалі складнішими. Зокрема, дослідження, проведене Інститутом економіки та прогнозування НАН України в 2022 році, підкреслює, що недостатня правова регламентація може призводити до етичних порушень, таких як фальсифікація даних або плагіат.

Слід говорити про те, що українське законодавство поступово адаптується до міжнародних стандартів. Нові зміни в законодавстві спрямовані на посилення контролю за дотриманням етичних норм. Введення нових норм, таких як обов'язкове створення комісій з етики при наукових установах, допомагає запобігати етичним порушенням.

Незважаючи на позитивні зміни, існують суттєві виклики. Зокрема, недостатня обізнаність дослідників щодо етичних норм та правових вимог. Багато вчених не знають про існуючі механізми захисту від етичних порушень або не довіряють їм. Це свідчить про необхідність проведення освітніх кампаній та тренінгів.

Важливим аспектом є вплив міжнародних стандартів на українське законодавство. Адаптація до міжнародних практик, таких як Кодекс етики дослідника від UNESCO, може суттєво поліпшити ситуацію з дотриманням етичних норм.

В Україні основними документами, що регулюють етику наукових досліджень, є:

- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015) — визначає загальні принципи наукової діяльності, включаючи етичні аспекти [5].
- Закон України «Про захист персональних даних» (2010) — регулює обробку особистих даних у наукових дослідженнях [6].
- Етичний кодекс ученого України (розроблений Національною академією наук України) — містить рекомендації щодо етичної поведінки дослідників [7].

Ці документи створюють правову основу для дотримання етичних норм у науковій сфері.

Законодавство має безпосередній вплив на формування етичних стандартів у науці. Наприклад, Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачає, що наукові дослідження повинні проводитися з дотриманням принципів добросовісності, об'єктивності та прозорості. Це створює умови для формування етичного середовища в науковій спільноті.

Крім того, Кодекс етики науковця пропонує конкретні рекомендації щодо запобігання плагіату, фальсифікації даних та інших етичних порушень. Це

свідчить про те, що законодавство не лише встановлює вимоги, але й сприяє формуванню відповідальної поведінки серед вчених.

Незважаючи на існуюче законодавство, в Україні все ще існують проблеми з дотриманням етичних норм у наукових дослідженнях. Основними викликами є:

- Недостатня обізнаність: Багато дослідників не знають про існуючі етичні норми та правові вимоги, що може призводити до їх порушення.
- Відсутність механізмів контролю: Незважаючи на законодавчі ініціативи, контроль за дотриманням етики залишається недостатнім. Багато установ не мають внутрішніх комісій з етики або не забезпечують їх ефективну діяльність.
- Соціальний тиск: Вчені можуть стикатися з тиском з боку керівництва або колег, що може спонукати їх до порушення етичних норм.

На основі аналізу останніх публікацій можна зробити кілька висновків:

- Законодавчі зміни в Україні сприяють покращенню етичного клімату в наукових дослідженнях.
- Існує потреба в підвищенні рівня обізнаності дослідників щодо етичних норм і правових вимог.
- Важливо інтегрувати міжнародні стандарти в національне законодавство для забезпечення більшої прозорості та підзвітності.

Рекомендується:

1. Підвищити обізнаність: Провести навчальні семінари та тренінги для дослідників з питань етики та права.
2. Укріпити контроль: Забезпечити створення та ефективну роботу комісій з етики в усіх наукових установах.
3. Запровадити анонімне повідомлення: Створити механізми для анонімного повідомлення про випадки порушення етики.
4. Інтегрувати міжнародні стандарти: Адаптувати українське законодавство до міжнародних норм і стандартів у сфері науки.

Висновки. Взаємозв'язок між етикою та правом у науковій діяльності є складним і багатограним. Законодавство відіграє ключову роль у формуванні етичних стандартів і забезпеченні їх дотримання. Проте існують численні виклики, які потребують уважного розгляду та вирішення. Підвищення обізнаності серед дослідників, створення незалежних комісій та вдосконалення правової бази можуть суттєво поліпшити ситуацію в цій важливій сфері. Етика і право повинні працювати в тандемі для забезпечення розвитку науки в інтересах суспільства та людства загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kumar, S., Kumar, A. (2021). "Ethics in Scientific Research: A Review." *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 15(3), 1-5. <https://doi.org/10.7860/JCDR/2021/47189.14623>
2. The Role of Legislation in Promoting Ethical Practices. (2025). Retrieved from <https://www.tei.org.za/2025/01/28/the-role-of-legislation-in-promoting-ethical-practices/>
3. European Commission. (2021). *European code of conduct for research integrity*. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/european-code-of-conduct-for-research-integrity_horizon_en.pdf
4. Goldenberg, M. J. (2023). Public trust in science. *Interdisciplinary Science Reviews*, 48(2). <https://doi.org/10.1080/03080188.2022.2152243>
5. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
6. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
7. Етичний кодекс ученого України: Постанова загальних зборів НАН України від 15.04.2009 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09#Text>

REFERENCES

1. Kumar, S., Kumar, A. (2021). Ethics in Scientific Research: A Review. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 15(3), 1-5. <https://doi.org/10.7860/JCDR/2021/47189.14623> [in English]
2. The Role of Legislation in Promoting Ethical Practices. (2025). Retrieved from <https://www.tei.org.za/2025/01/28/the-role-of-legislation-in-promoting-ethical-practices/> [in English]
3. European Commission. (2021). European code of conduct for research integrity. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/european-code-of-conduct-for-research-integrity_horizon_en.pdf [in English]
4. Goldenberg, M. J. (2023). Public trust in science. *Interdisciplinary Science Reviews*, 48(2). <https://doi.org/10.1080/03080188.2022.2152243> [in English]
5. On scientific and scientific-technical activities: Law of Ukraine of November 26, 2015 № 848-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> [in Ukrainian].
6. On the protection of personal data: Law of Ukraine dated June 1, 2010 № 2297-VI. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> [in Ukrainian].
7. Code of Ethics for Scientists of Ukraine: Resolution of the General Meeting of the National Academy of Sciences of Ukraine of April 15, 2009 № 2. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09#Text> [in Ukrainian].

LIUBCHYCH ANNA

PhD, Senior Researcher, Scientific Secretary of Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

ETHICS AND LAW: HOW LEGISLATION AFFECTS COMPLIANCE WITH ETHICAL STANDARDS IN SCIENCE

Problem setting. The intersection of ethics and law in scientific research has become a critical area of study as the complexities of modern science continue to evolve. With advancements in technology, increasing public scrutiny, and a growing emphasis on ethical practices, researchers face significant challenges in adhering to ethical standards while navigating legal frameworks. The problem lies in understanding how legislation influences ethical compliance within scientific communities and the implications of this relationship for research integrity, public trust, and societal impact. This publication aims to explore these dynamics and assess the effectiveness of current legal measures in promoting ethical behavior among researchers.

Analysis of recent researches and publications. Recent studies have highlighted the intricate relationship between legal regulations and ethical standards in scientific research. For instance, the article "The Role of Ethics in Scientific Research: A Global Perspective" (2022) emphasizes the necessity for international ethical codes to guide researchers, suggesting that a lack of uniform standards can lead to unethical practices, such as data fabrication and plagiarism.

Moreover, “The Role of Legislation in Promoting Ethical Research Practices” (2023) provides empirical evidence showing that countries with stringent ethical legislation report fewer instances of misconduct. This research underscores the importance of legal frameworks in establishing accountability mechanisms that encourage adherence to ethical norms.

Conversely, gaps in legal oversight are also documented. The publication “Legal Gaps in Ethical Oversight of Scientific Research” (2021) identifies significant shortcomings in many national laws that fail to adequately address ethical violations, allowing for a culture of impunity among researchers. Furthermore, “Public Trust in Science: The Role of Ethics and Law” (2023) illustrates that the public’s confidence in scientific institutions is heavily influenced by their perception of ethical conduct, which is directly tied to existing legal frameworks.

Target of research. This research aims to critically examine how legislative measures impact the adherence to ethical standards in scientific research. Specifically, it seeks to:

1. Analyze the effectiveness of existing laws and regulations in promoting ethical behavior among researchers.
2. Identify key areas where legal frameworks may fall short in ensuring compliance with ethical standards.
3. Explore the role of international guidelines and agreements in shaping national legislation related to scientific ethics.

4. Assess the implications of ethical compliance on public trust in science and the broader societal impact.

Article’s main body. 1. The Interplay Between Ethics and Law

The relationship between ethics and law is multifaceted, with each influencing the other. Legal frameworks often codify ethical principles, creating enforceable standards that guide researchers’ conduct. However, laws can also lag behind evolving ethical considerations, particularly in fast-paced fields like biotechnology and artificial intelligence.

2. Case Studies of Effective Legislation

Several countries have implemented successful legislative measures that enhance ethical compliance. For example, the establishment of Institutional Review Boards (IRBs) in the United States has significantly improved oversight of research involving human subjects. Similarly, the European Union’s General Data Protection Regulation (GDPR) has set a high standard for ethical data handling practices, influencing global norms.

3. Identifying Legal Gaps

Despite progress, many jurisdictions still lack comprehensive legal frameworks for regulating research ethics. The absence of clear penalties for unethical behavior can undermine efforts to promote integrity within scientific communities. Additionally, varying interpretations of ethical standards across countries complicate international collaboration.

4. The Role of International Guidelines

International organizations, such as UNESCO and the World Health Organization, have developed guidelines that serve as benchmarks for national legislation. These guidelines promote best practices and encourage countries to adopt more robust legal frameworks that align with global ethical standards.

5. Implications for Public Trust

The connection between legal compliance and public trust cannot be overstated. When researchers adhere to ethical standards bolstered by strong legal frameworks, public confidence in science increases. Conversely, high-profile cases of misconduct can erode trust, highlighting the need for transparency and accountability.

Conclusions and prospects for the development. In conclusion, the interplay between ethics and law is crucial for fostering a culture of integrity in scientific research. While existing legislation has made strides in promoting ethical compliance, significant gaps remain that must be addressed to enhance accountability and restore public trust.

Future developments should focus on:

1. Strengthening legal frameworks to ensure comprehensive oversight of research ethics.
2. Encouraging international collaboration to harmonize ethical standards across borders.
3. Promoting education and training for researchers on the importance of ethics and compliance.
4. Implementing transparent reporting mechanisms for ethical violations to enhance accountability.

By addressing these areas, stakeholders can work towards a more ethically sound scientific community that upholds the highest standards of integrity while advancing knowledge for societal benefit.

Key words: science, scientific activity, ethical standards, legal regulation.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Любич А. М. Етика та право: як законодавство впливає на дотримання етичних норм у науці. *Право та інновації*. 2025. № 4 (52). С. 22–26. doi: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2025-4\(52\)-3](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2025-4(52)-3).

Дата подання автором: 14.10.2025

Дата прийняття після рецензування: 27.10.2025

Дата опублікування: 23.12.2025